ÖPIK, Paul, eelmise vend, rahandustegelane, sünd. 10. I 1888 Tallinnas meriväe üleajateenija-allohvitseri pojana, oli aa. 1907—09 Tallinna gaasi- ja veevärgi kontori ametnik ja õppis aa. 1909—13 Riia polütehnikumis, kus lõpetas a. 1913 kaubandusosakonna. Olnud aa. 1912—13 Viljandi krediitühingu ärijuht, astus Ö. a. 1913 sõjaväe-teenistusse ja võttis aa. 1914—17 ohvitserina osa maailmasõjast. Nov. 1918 astus ta Rahaministeeriumi arveosakonna juhatajana ametisse, määrati mais 1923 Riigikassa juhatajaks, dets. 1925 Eesti Panga direktoriks ja jaan. 1928 äsjaasutatud Pikalaenu Panga presidendiks. Riigikassa juhatajana oli ta omal ajal ühtlasi tegev I Juurdeveo-Seltsi raudtee hoolekande juures valitsuse direktorina ja on 1924. a.-st senini (1929) toiminud riigi trükikoja nõukogu esimehena. Erapooletu asjatundjana on Ö. leidnud omal alal üldise tunnustuse. *T.*

Ü.

ÜXKÜLL, Johann v., Eestimaa mõisnik XVI a. s., pärit Ü.-ide soo Ravila-Riisipere harust, varasem elulugu teadmata. Ü. oli Rannamõisa (Tallinna lähedal) ja Riisipere (Harjumaal) mõisa omanik. Oma talupoja Suurepere Madise ebainimliku käitlemise pärast, millest saadud vigastuste tagajärjel see suri, suleti Ü.-ile jaan. 1535 Madise venna, Tallinna kodaniku, kiviraiuja Nikolas'e palvel pääs Tallinna. Kui Ü. sellest hoolimata Tallinna ilmus, lootes oma soo kaugeleulatuvaile suhetele, vangistati ta kohtufoogti Both Schröder'i korraldusel ja tunnustas oma süü, pakkudes linnale suurt tasu enda vabastamise eest. See pakkumine lükati tagasi ja Ü. hukati 7. V 1535 sisemise ja välise Harjuvärava vahel Tallinnas, peale seda kui ta samal päeval oli teinud oma testamendi (hoitakse alal Tallinna linna-arhiivis). Kahtlemata oli raad vormiliselt õigustatud sääraselt talitama, sest Tallinnas maksev Lüübeki õigus määras kohtumõistmise kuriteo koha järgi. Sellegipärast kardeti Tallinnas kättemaksu rüütelkonna poolt, sest hukatu lellepoeg Konrad v. Ü. tõstis Rootsi kun. Gustav Vaasa (vt.) juures kaebuse linna peale; samuti kaebas rüütelkond ordumeister Hermann v. Brüggeney'le linna peale. Neil kaebusil polnud siiski muid tagajärgi, kui et Harjuvärav kinni müüriti. Alles Vene aja alul avati väravast uuesti läbikäik, mispärast sellesse suunduv tänav nimetati vene keeles »uueks tänavaks«.

Russow; E. v. Nottbeck u. W. Neumann, Gesch. u. Kunstdenkmäler d. Stadt Reval I (1904), lk. 48; E. v. Nottbeck, Die alte Criminalchronik Revals (1884); G. O. Hansen, Gesch. d. Geschlechts derer v. Üxküll (1900). *O. G.*

Õ.

ÕIS, vt. **WULFF.**

Z.

ZAMOYSKI, Jan, Poola riigimees, sünd. 1. IV (19. III?) 1542 Skokovis (Kulmi palatinaat Poolas) Chelmi kastellaan Stanislaus Z. pojana. Siirdunud kalvinismi, kasvatas isa ka poja vastavalt selle usu õpetusile. Õppinud õigusteadust Pariisi ja Strassburgi ülikoolis, lõpetas Z. stuudiumi Paduas ja astus siis kodumaal riigiteenistusse. Juba 1572. a. interregnumi aegsetes seimides tõusis Z. šljähta juhiks. Osalt just Z. mõjustusel valiti Anjou' hertsog Henri Valois Poola kuningaks. Viimase lahkudes troonilt on Z. olnud tugevasti kaasamõjuv, et Poola sai Stephan Bathory's (vt.) rahvusliku kuninga, mis märgitseb ühtlasi riikliku mõtte tõusu Poolas. Kõik järgnevad Stephan Bathory nimega seotud uuendused Poola riiklikus elus ja osalt ka välispolitilised üritused on alatihti oma algatuselt viidavad tagasi Z.-le, kelle Bathory oli nimetanud riigi suurkantsleriks ja kroonu suurhetmaniks (1580). Olles populaarne šljähtičite juures, oli Z. nagu Bathorygi vihatud magnaatidelt. Bathory surnud, raskenes Z. seisund osaliselt, teiselt poolt aga avanes talle võimalus pääseda troonile, sest et ta oli abielu kaudu suguluses Bathoryga. Z. loobus avanevast võimalusest, toetades ema poolt Jagellonest põlvneva Rootsi troonipärija kandidatuuri, kes Sigismund III-na ka troonile valiti. Sigismundi võistleja, Austria ertshertsog Maximiliani, kes püüdis end relvade abil panna maksma, võitis Z. ja võttis vangi Pitšeni juures (1588). Hiljemini on Z. sattunud vastollu Sigismund III-ga, sest viimane oli liiga austriasõbraline. Ka Poola vastureformatsiooni loos kuulub Z.-le silmapaistev koht. Vististi juba Z. Itaalias olles on sündinud muutus tema usulistes vaadetes, mille tagajärjel ta pöördus tagasi katoliku kiriku rüppe. Hiljemini on Z. eriti soodustanud jesuiitide asumist Poolasse, kuid seejuures pole ta läinud ka dissidentide vastu kunagi kuni fanaatilise